

Türkiye'de finansal katılımı belirleyen faktörlerin analizi*

Sibel Selim^{a**}, Mustafa Şen^b

^a Prof. Dr., Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, Manisa 45000, TÜRKİYE. e-posta: sibel.selim@cbu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8464-588X>

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, Manisa 45000, TÜRKİYE. e-posta: mustafasen@live.nl

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1850-6566>

MAKALE BİLGİSİ

Geliş Tarihi: 27.02.2020
Kabul tarihi: 17.06.2020
Çevrimiçi Kullanım
Tarihi: 28.10.2020
Makalenin Türü: Araştırma
makalesi

Anahtar Kelimeler:

Finansal katılım, resmi
finansal sistem, logit
model

ÖZ

Finansal katılım, finansal sistem dışında kalmış olan bireyler ve şirketlerin; resmi borçlanma, tasarruf, ödeme, sigortacılık, yatırım araç ve hizmetlerine uygun maliyetle erişmesi ve aktif biçimde kullanması olarak tanımlanmaktadır. Literatürde bu konu, ülkelere ilişkin endeks geliştirme ya da finansal katılımın bileşenlerinin incelenmesi şeklinde ele alınmıştır. Bu çalışmada ise finansal araç sahipliği, finansal araçların aktif kullanımı ve finansal dışlanma olmak üzere üç ana bileşen incelenmekte ve Logit model kullanılarak demografik özelliklerin ve finansal davranışların bu bileşenler üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Araştırmanın veri kaynağı Dünya Bankası'nın Global Findeks 2017 yılı anketidir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, bireyin işgücünde olmasının finansal katılım için temel şart olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca artan eğitim düzeyinin finansal katılım üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Resmi finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen tüm işlemlerin finansal katılım üzerinde çeşitli büyüklüklerde anlamlı etkisinin olduğu buna karşılık nakit kullanımının da halen etkinliğini sürdürdüğü görülmüştür. Finansal kurumlara güven duymama, yoksul gelir sınıfında bulunmak ve ailede finansal araç bulunmasının finansal katılımı azalttığı belirlenmiştir.

Analysis of factors determining the financial inclusion in Turkey

ARTICLE INFO

Received: 27.02.2020
Accepted: 17.06.2020
Available online: 28.10.2020
Article Type: Research
article

ABSTRACT

Financial inclusion is defined as access and active use of official borrowing, saving, payment, insurance, investment tool and services with affordable cost by individuals and companies that excluded from financial system. In the literature, this issue is dealt with in the form of

* Bu çalışma, 12-14 Şubat 2020 tarihinde Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen 20. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Doi: <https://doi.org/10.30855/gjeb.2020.6.3.004>

Keywords:

Financial inclusion,
formal financial system,
logit model

index development for countries or examination of components of financial participation. In this research, three main components, financial instrument ownership, active use of financial instruments and financial exclusion, are examined and the effects of individual characteristics and financial behaviors on these components are investigated using the Logit model. Data resource of this study is World Bank's Global Findex – 2017 survey. According to the findings obtained from the study, it has been determined that the individual's workforce is the basic condition for financial participation. Also it is established that increasing education level has positive effect on financial inclusion. It has been seen that using formal financial instruments has positive effect at different magnitude on financial inclusion, on the other hand using cash is still effective. It has been determined that distrust to financial institutions, being in the poor income batch, and having one of the family member have financial instrument reduce financial inclusion.

1. Giriş

Hükümetler ve finansal kuruluşlar; resmi finansal sistemin kullanılmasını, yoksulluğun azaltılması ve ortadan kaldırılması için önemli bir araç olarak görmektedir (Allan vd., 2013, s. 3). Finansal sisteme erişimde problem yaşayan bireyler, finansal sistemi kullanarak güvenli tasarruf yapma, risklere karşı kendini koruma altına alma, varlık edinimi ve gelir getirici yatırımlar yapmaktan mahrum kalmaktadır (Hannig ve Jansen, 2010, s. 1). Yoksulluğu azaltma ve ekonomik kalkınma konularında sağlaması beklenen faydalar, finansal katılımı, ülke bazlı akademik çalışmaların ötesinde uluslararası bir gündem haline getirmiştir.

Taşıdığı potansiyel, finansal katılımın özellikle yoksulluğun pençesinden kurtulamayan ülkelerde sıklıkla işlenen bir konu haline gelmesine neden olmuştur. Araştırmalar genellikle bir finansal katılım endeksi hesaplanmasına ya da finansal katılımı meydana getiren değişkenlerin ekonometrik analizine dayanmaktadır. Araştırmalarda, finansal veriler ve demografik özellikler, finansal katılımı analiz etmek için sıklıkla kullanılmaktadır. Sarma (2008), Beck, Demirgüç-Kunt ve Levine (2007), Chitra ve Selvam (2013), finansal veriler ile Chikalipah (2017), Zins ve Weill (2016), Soumare, Tchana Tchana ve Kengne (2016), Fungacova ve Weill (2015), Bhanot vd. (2012), demografik ögeler yardımı ile finansal katılımı inceleyen araştırma örnekleridir. Demografik değişkenler, oldukça önemli bilgiler üretmesine karşın finansal kuruluşları ve hükümetleri, üretecekleri politikalar konusunda yönlendirmek için yeterli bilgi sunamamaktadır. Demografik yapı ve yasal altyapı farklılıkları ile ülkelere özel diğer farklılıklar, gelişen finansal katılımı sağlamak için standartlaştırılmış çözümlerin uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum ülkelerin kendi özelliklerine ve ekonomi tecrübelerine özel çözümler üretilmesini gerektirmektedir (Global Partnership for Financial Inclusion, 2011).

Literatürden farklı olarak bu çalışmada, demografik değişkenler yanında “satın alma, tasarruf, borçlanma, kamu transferleri, maaş ödemeleri, para transferi ve periyodik ödemeler” açıklayıcı değişkenleri kullanılarak bireylerin finansal tercihlerinin finansal katılıma etkisi araştırılmıştır. Ayrıca finansal dışlanmaya neden olabilecek faktörler de ele alınmıştır. Finansal dışlanma, toplumdaki farklı grupların finansal sisteme erişmekte güçlüklerle karşılaşmaları ya da hiç erişememeleri olarak tanımlanmaktadır (Wang ve Guan, 2017, s. 1751). Analizde, Dünya Bankası tarafından gerçekleştirilen Global Findex araştırmasının 2017 yılı Türkiye verileri kullanılmıştır. Finansal katılım; veriler kullanılarak üretilen “finansal araç sahipliği, finansal araçların aktif kullanımı ve finansal dışlanma” değişkenleri ile temsil edilmiştir. İki değerli logit model kullanılarak demografik değişkenlerin ve yukarıda belirtilen finansal davranış ve tutum değişkenlerinin, finansal katılım üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Elde edilen bulguların, Türkiye özelinde, finansal katılımın artırılması için finansal kuruluşların ve kamu idaresinin politikalarına ışık tutması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın diğer bölümleri şu şekilde organize edilmiştir: İkinci bölümde finansal katılım, finansal katılımın yararları, önündeki engeller ve finansal katılımın belirleyicileri ele alınmıştır. Üçüncü bölüm literatür araştırmasıdır. Dördüncü bölümde araştırmanın yöntemi olan logit model tanıtılmış, tanımlayıcı istatistikler ve bulgular incelenmiştir. Beşinci bölüm, analizde elde edilen bulguların değerlendirildiği sonuç bölümüdür.

2. Finansal katılım

Finansal katılım; yoksulluk, gelir adaletsizliği ve finansal dışlanmaya çözüm üretebilecek potansiyele sahip olduğu için araştırmacılar, politikacılar ve sektör paydaşlarının ilgisini çeken bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Düşük gelirli kesime, ekonomik sıkıntılarının çözümü için kredi verilmesiyle başlayan süreç; kredilerin, bu kesimin ekonomik durumlarında iyileşme sağlaması üzerine daha geniş kapsamlı finansal araçlara erişim ve kullanıma doğru evrilerek geçtiğimiz 15 yılda finansal katılımın esas formunu almasını sağlamıştır (India CSR Network, 2019).

Literatürdeki araştırmalar incelendiğinde, finansal katılım tanımındaki detayları; hedef kitle, hizmetin niteliği ve sunulacak hizmet başlıkları altında derlemek mümkündür. Wang ve Guan (2017), Chakravarty ve Pal (2013), Stein, Randhawa ve Bilandzic (2011) finansal katılımın hedef kitesini, finansal olarak dışlanmış ve yetersiz hizmet alan gruplar (kırsal kesimde yaşayanlar, yoksul bireyler) olarak belirlemekte; Dev (2008), Evans (2018), Chitra ve Selvam (2013) uygun maliyetli, ihtiyaç anında yeterli miktarda erişilebilecek nitelikte hizmet sunulması; Hannig ve Jansen (2010), Fungacova ve Weill (2015), Soumare vd. (2016), Lyons ve Contreras (2017), Sarma (2008), sunulacak hizmeti ise tasarruf, ödeme sistemleri, para transfer sistemleri, kredi ve sigorta gibi resmi finansal araçlara erişimin ve kullanımın hizmetinin sağlanması olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, finansal katılımı her yönü ile ele alsa da pratikte tanımda yer alan hizmet ve niteliklerin finansal hizmet sağlayıcıların güdümünde olduğu ve bireylerin tercihlerine ilişkin bir detay içermediği görülmektedir. Finansal hizmet sağlayıcıları, piyasalar için kritik oyuncular olmakla birlikte varlıklarını devam ettirmek için kazanç sağlamak zorunda olan kuruluşlardır. Bu nedenle dezavantajlı kesimin finansal sisteme dâhil edilmesinde bu kuruluşların kazanç politikası önemli rol oynamakta, finansal hizmet sağlayıcılar kısa vadede finansal sistemde daha aktif rol alacak gruplara yönelik yatırımlar gerçekleştirmektedir (Ozili, 2018). Ancak iletişim teknolojisinin hızlı gelişimi, bireylerin finansal sisteme daha kolay katılmasının önünü açmıştır (Demirel, 2017, s. 20-21). Bu durum, bireylerin tercihlerini ön plana çıkararak finansal kuruluşları, tüm gruplara yönelik politikalar geliştirmeye yöneltmiştir. Geliştirilen uygun zemine karşın, finansal sisteme katılımı bireylerin eğitim durumu, temel finansal işlemler hakkındaki bilgileri ve finans kuruluşlarının tercih sürecinde gerçekleştireceği yönlendirmeler, temel belirleyiciler olarak öne çıkmaktadır (Çam vd., 2018, s. 2-3).

Finansal katılım konusu, 2010 yılındaki G20 Toronto zirvesinde gündeme alınmış ve 2010 Seul Zirvesi'nde Finansal Katılım Küresel Ortaklığı (The Global Partnership for Financial Inclusion) kurulmuştur. Finansal katılıma ilişkin en geniş kapsamlı ve derinlikli araştırma 2011 yılında Dünya Bankası tarafından gerçekleştirilmiş ve her üç yılda bir gerçekleştirilmeye devam edilmektedir. Dünya nüfusunun yaklaşık %97'sine karşılık gelen 144 ülkeyi kapsayan bu araştırma, finansal katılımı belirleyen bireysel özellikler ve finansal davranışların araştırılmasına dayanmaktadır.

Finansal katılımın ilk adımı, bireyin resmi finansal bir kuruluşta kendi adına açtıracağı hesap olup kredi kartı, banka kartı ve mobil para hesabı diğer temel finansal araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirgüç-Kunt vd., 2018, s. 55). Gelişen bankacılık uygulamaları ve regülasyonlar sayesinde bireyler, bu araçları doğrudan veya internet tabanlı uygulamalar aracılığı ile kullanabilmektedir. Birçok banka, ilk hesap açıldıktan sonra müşterisine; internet uygulamaları aracılığıyla yeni hesap açma, ödeme araçlarına erişme, fatura-vergi ödeme, yatırım amaçlı işlem yapabilme (hisse senedi, VİOP, varant vb.) olanağı sunmaktadır. Bankalar müşteri portföyünü korumak ve artırmak için bu türde ürün/hizmet çeşitlendirmesine gitmektedirler.

Finansal katılımı ilk aşama olan hesap açılışı gerçekleşikten sonraki aşama ise hesap ve beraberinde gelen finansal araçların aktif kullanımınıdır (Demirgüç-Kunt vd., 2018, s. 17). Ancak sahip olunan araçlar aktif bir biçimde kullanılmazsa finansal katılımı tam olarak yararlanmak mümkün olamaz (Demirgüç-Kunt vd. 2018, s. 55). Bir ülkede yaşayan bireylerin tamamı tüm finansal araçlara sahip olabilir. Bu durum kendi başına iyi bir görünüm sergilese de sahiplik, kullanımla

desteklenmediğinde sadece finansal araç sayısına dayalı değerlendirmeler oldukça yanıltıcı olabilir. Finansal katılımı endeks hesaplayarak araştıran Sarma (2008), Gupte, Venkataramani, ve Gupta (2012), Kumar ve Mishra (2011), Bozkurt, Karakuş ve Yıldız (2018) tarafından gerçekleştirilen ve literatür bölümünde örnekleri bulunan diğer çalışmalarda, sadece sahip olunan finansal araç, banka şubesi, ATM sayısı gibi nicel verilere dayalı hesaplamalar yapılmaktadır. Bu hesaplamalar sonucunda elde edilen endeks, gelişmiş bir ülkede belki tutarlı olabilir ancak gelişmekte olan veya gelişmemiş bir ülkede, olduğundan daha iyi bir görünüm sergilenmesine neden olabilir. Bu nedenle uzun vadede finansal katılımdan beklenen faydaların sağlanması, sahipliğin ötesinde finansal araçların aktif kullanımı ile mümkündür.

2.1. Finansal katılımın faydaları ve önündeki engeller

Finansal katılımın dünya gündeminde yer edinmesini sağlayan en önemli yararları yoksulluk ve gelir adaletsizliği ile mücadeledir. Bireyler ve firmalar, katılımcı olmayan bir piyasada, finansal ürünleri kullanma konusunda geride kalarak tasarruf, yatırım, iş fırsatlarının değerlendirilmesi, şoklara karşı direnç geliştirme gibi konularda kendi öz kaynaklarına muhtaç kalmaktadır (Allen vd., 2012, s. 2). Finansal katılım yapısı itibariyle, yukarıda sayılan süreçleri yönetme gücü sağlamaktadır. Sunduğu güvenli saklama ve getiri sağlayan araçlara erişim olanakları ile tasarruf ve yatırım imkânı sunmaktadır (Fungacova ve Weill, 2015, s. 196). Finansal katılımın bu özellikleri sayesinde yoksul kesim, yaşam standartlarını yükseltme imkânı yakalayabilir. Finansal katılım, kaynakların verimli ve adil paylaşımını sağlar (Yorulmaz, 2012, s. 2). Bu durum sermaye maliyetlerinin azalmasına yardımcı olur. Finansal katılım, her türlü parasal işlemin izlenebilir resmi bir platforma taşınmasına dayandığı için bunlara bağlı yararlar da sağlamaktadır. Finansal sistem içinde toplanan ve kullanılan tasarruflar, bireylerin kayıt dışı mekanizmalara yönelmesini engeller (Yorulmaz, 2012, s. 2). Kayıt dışı yöntemlere yönelimin azalması vergi tabanını genişleteceği için kayıt dışılık azalır, kamu gelirlerinde iyileşme sağlanır (Menteş, 2019, s. 171). Resmi tasarruflar ve azalan kayıt dışılık, sürdürülebilir büyümenin sağlanmasına yardımcı olur (Özyıldırım, 2019, s. 18). Literatürde, finansal katılımın yoksul ve dezavantajlı kesimin yaşam standartlarını artırmaya yardımcı olduğunu (Soumaré vd, 2016), GINI katsayısı* ve finansal hizmet kullanımı arasında ters yönlü ilişki olduğunu (Hannig ve Jansen, 2010), finansal katılımın büyüme ile doğru orantılı olduğunu (Gine ve Townsend, 2004), finansal katılım ve genç girişimcilik arasında çift taraflı nedensellik olduğunu (Yorulmaz, 2018) gösteren çalışmalar mevcuttur.

Finansal katılım birçok unsurun, uygun bir zeminde bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Finansal katılımı olumsuz etkileyen arz ve talep yönlü faktörler bulunmaktadır. Talep tarafı kaynaklı faktörlere; bireylerin/firmaların finansal bilgi ve becerilerinin yeterli olmaması (Çam vd., 2018, s. 3), yaş ve cinsiyet ayrımı, bireylerin düşük ve düzensiz gelirleri (Plan UK vd., 2013, s. 5); arz tarafı kaynaklı faktörlere ise işlem maliyetleri (Menteş, 2019, s. 170), hizmet sağlayıcı ve kullanıcı arasındaki bilgi asimetrisi (“Finansal Erişim, Finansal Eğitim”, 2014, s. 19), yoksul insanların finansal ihtiyaçlarını karşılayacak finansal ürün arzı olmaması ve coğrafi koşullar (kuruluşlara ulaşım sorunları) (Plan UK vd., 2013, s. 5) örnek olarak gösterilebilir. Buna ilave olarak internet uygulamalarını kullanma potansiyeli olan bireylerin internette mahrum kalması da finansal katılım önünde bir engel olarak değerlendirilebilir. Belirleyici olarak kamu idaresinin tutumu da önem teşkil etmektedir. Finansal katılımın geliştirilmesine yönelik politikaların üretilmemesi ve regülasyonlarla desteklenmemesi, sürecin, tamamen arz ve talep tarafının tutum ve tercihlerine kalmasına neden olabilir.

2.2. Finansal katılımın belirleyicileri

Finansal katılımın fiili gerçekleşmesi için ana paydaşlar olan arz, talep ve kamu tarafının birlikte hareket etmesi gerekmektedir. Arz tarafı finansal hizmet sağlayıcıları, talep tarafı hizmet alan bireyler ve firmalardır. Kamu idaresinin fonksiyonu ise bu düzlemdeki regülasyonları gerçekleştirmektir. Arz ve talep tarafları, kendi çıkarlarını maksimize ettikleri noktada bir araya gelirler. Kamu idaresi ise gerçekleştirdiği regülasyonlarla arz ve talep taraflarını, finansal katılımı güçlendirecek noktada buluşturur.

* GINI Katsayısı: “Çeşitli iktisadi faktörlerin (gelir, sermaye toprak gibi) bireyler arasında dengeli dağılıp dağılmadığının ölçümüne olanak sağlayan bir katsayıdır.” 0-1 aralında değer alan GINI katsayısı, 0'a yaklaştıkça dağılım eşitliği artmakta, 1'e yaklaştıkça bozulmaktadır (Giray, Yorulmaz ve Ergüt, 2016, s. 2).

Arz tarafında yer alan finansal kuruluşlar, finansal katılım başarısının artırılması için sahip oldukları ürünleri doğru tanıtmalı, hedef kitle ile bilgi simetrisini ve karşılıklı güveni tesis etmeli (Fan ve Zhang, 2017, s. 3), kullanım kolaylığına odaklı ve potansiyel müşteri gruplarının maddi ve manevi taleplerine (Yorulmaz, 2016, s. 21) yanıt verecek ürünler geliştirmelidir. Önceki dönemlerde, finansal kuruluşların hizmet politikasının belirlenmesinde yalnızca orta ve yüksek gelirli kitle etkili olurken gelir piramidinin tabanı sistemden dışlanmaktaydı (Plan UK vd., 2013, s. 21). Son dönemde ise hizmet politikasının şekillenmesinde, iletişim teknolojileri sayesinde sisteme dâhil olan ve olma potansiyeli olan bireyler tarafından tercih edilme amacı ve geri bildirimler etkili olmaktadır (Demirel, 2017, s. 87). Türkiye’de finansal hizmet sağlayıcıları, iletişim teknolojileri sayesinde gerçekleştirdikleri yeniliklerle herhangi bir sosyo-ekonomik (eğitim, cinsiyet, yerleşim yeri, gelir seviyesi) sınırlaması olmaksızın tüm bireylere hizmet sunmaktadır. Özellikle internet ve mobil bankacılık ürünlerinde hızlı bir gelişim gözlenmektedir. Bu ürünler kullanılarak belirli limitler dâhilinde kredi kullanmak dâhil hemen her bankacılık işlemi yapılabilmektedir. Bunun yanında inançları nedeniyle kendini sistemden dışlayan müşteri kitlesinin de sistemden yararlanabilmesi için 1983 yılında gerçekleştirilen kanuni düzenleme ile ülkemizde katılım bankacılığı faaliyetleri başlamıştır (“Türkiye Katılım Bankaları”, 2019).

Finansal katılım açısından kanuni düzenlemelerin Türkiye için en iyi örneklerinden biri, en az beş kişi istihdam eden işverenlerin, çalışanların maaşlarını banka hesabı aracılığı ile ödemeye yükümlü kılınmasıdır (“Ücret, Prim, İkramiye”, 2016: Md.2-6). Türkiye’de faaliyet gösteren KOBİ’lerin 2016 yılı verilerine göre firma başı istihdam sayısı 8,8[†] kişidir (Bayülken, 2017, s. 59). Bu kanun değişikliğinin, firma başı çalışan sayısı düşünüldüğünde finansal katılımın tabana yayılmasında önemli bir katkı sağlayacağı görülmektedir.

Talep tarafında ön plana çıkan belirleyiciler ise, bireylerin eğitim düzeyleri, finansal bilgileri, finansal tutumları, eğitim düzeyleri ve finansal tercihleridir (Çam vd., 2018). Ayrıca Dünya Bankası’nın Global Findeks araştırmasında banka kullanmayan bireylere ilişkin olarak belirlenen dini nedenler, finansal araçlara ihtiyaç duymama, finansal kurumlara güven duymama, uzaklık, maliyetler, belge eksiklikleri, finansal kurumlara güven duymama, bütçe yetersizliği, aileden başka birinin finansal araç sahibi olması ve ihtiyaç duymama diğer belirleyiciler olarak sayılabilir.

3. Literatür araştırması

Finansal katılımın araştırılması için Dünya Bankası bünyesinde her üç yılda bir küresel ölçekli Global Findeks araştırması gerçekleştirilmektedir. Araştırma, 148 ülkeyi kapsamakta, yaklaşık olarak 148.000 gözlem içermektedir. Çalışma sonucunda elde edilen 100’den fazla gösterge kullanılarak bireylerin tasarruf, borçlanma, ödeme yapma ve risk yönetim alışkanlıkları araştırılmakta, ülke bazlı değerlendirmeler ve karşılaştırmalar yapılmaktadır (Demirguc-Kunt ve Klapper, 2012; Demirguc-Kunt, Klapper, Singer, Oudheusden, 2015; Demirguc-Kunt, Klapper, Singer, Ansar, Hess, 2018).

Literatürde yer alan finansal katılıma yönelik araştırmalar, bireylerin ve firmaların finansal katılımlarını, bunlara bağlı olarak da ülkelerin finansal katılım seviyelerini belirlemeyi hedeflemektedir. Literatür incelendiğinde, araştırmaların finansal katılım endeksi geliştirme ve finansal katılımı belirleyen faktörlerin ekonometrik metotlarla araştırılması ekseninde kümelendiği görülmektedir.

Zins ve Weill (2016) tarafından 37 Afrika ülkesinde finansal katılımın belirleyicilerini araştırmak için Dünya Bankası GFI – 2014 yılı verileriyle Probit model tahminleri gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda kişisel özelliklerin (cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim); finansal katılım (banka hesap sahipliği, bankadaki tasarruflar, banka kredisi kullanımı), finansal katılım önündeki engeller, mobil para bankacılığı, resmi ve gayri resmi tasarruf ve kredi kullanma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Genel olarak Afrika’nın diğer ülkelere göre finansal katılım düzeyinin düşük olduğu, dâhil olunan gelir grubu ve eğitim seviyesinin bu düzey ile yüksek ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Dünya Bankası Global Findeks (2011) araştırmasının verilerinin kullanıldığı çalışmalarında Fungáčová ve Weill (2015), Probit model kullanarak Çin’in finansal katılım düzeyini araştırmış ve diğer BRICS ülkeleri ile karşılaştırmıştır. Finansal katılım, “resmi hesap, resmi tasarruf, resmi

[†] Paylaşılan ortalama çalışan sayısı, yazarın paylaştığı işveren ve çalışan sayısının oranlanması ile elde edilmiştir.

borçlanma” değişkenlerinin ayrı ayrı modellenmesiyle ölçülmeye çalışılmıştır. Finansal katılımın belirleyicisi olarak kişisel özellikler kullanılmıştır. Resmi borçlanma araçlarının kullanımı konusunda diğer BRICS ülkelerinden geride de olsa genel anlamda Çin’in finansal katılımının diğerlerine göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Soumare vd. (2016), en düşük finansal katılıma sahip bölge olan Merkez ve Batı Afrika’da finansal katılımın belirleyicilerini araştırmışlardır. Finansal katılımı belirleyebilmek için “hesap sahipliği, tasarruflar, borç alma, hesap kullanma sıklığı” değişkenleri ile kişisel özellikler, “yerleşim yeri, gelir, finansal kurumlara güven, konut bilgileri” değişkenleri arasındaki ilişki, Logit ve Probit modeller kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz için 18 Afrika ülkesine ait Dünya Bankası Global Findeks 2011 yılı verileri kullanılmıştır. Merkez ve Batı Afrika arasında karşılaştırmalı gerçekleştirilen analizler sonucunda, resmi finansal sisteme erişimde kişisel özelliklerin belirleyici olduğu tespit edilmiştir.

Jolevska ve Andovski (2016), Makedonya’nın finansal katılım seviyesini ölçmek için Makedonya ile Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya’yı karşılaştırmışlardır. Karşılaştırma kriteri olarak Dünya Bankası tarafından derlenen 2014 yılı finansal katılım göstergelerinden “sahip olunan hesap sayısı, kullanılan borçlanma ve ödeme araçları” kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, Makedonya’da düşük gelirli kesimin ve eğitim seviyesi düşük bireylerin finansal sisteme dâhil olamadıkları, borçlanmada hâlâ gayri resmi yöntemleri tercih ettikleri belirlenmiştir.

Neaime ve Gaysset (2018), Dünya üzerinde en yüksek işsizlik oranının kaydedildiği bölge olan Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da (MENA) bulunan sekiz ülkede finansal katılımın; gelir eşitsizliği, yoksulluk ve finansal istikrar üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analiz; IMF Finansal Erişim (Financial Access Survey), Dünya Bankası Global Finansal Katılım (Global Financial Inclusion), Dünya Bankası Global Finansal Kalkınma (Global Financial Development) anketlerinin 2002-2015 yıllarına ait verileriyle Genelleştirilmiş Momentler ve Genelleştirilmiş En Küçük Kareler metodları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, finansal katılımın gelir eşitsizliğini azalttığı, nüfus ve enflasyon artışının gelir eşitsizliğini artırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca finansal katılımın yoksulluk üzerinde bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Finansal katılım, ekonometrik metotlar dışında endeks hesaplanarak da ölçülmektedir. Sarma (2008), tarafından geliştirilen finansal katılım endeksi, aynı doğrultuda çalışma gerçekleştirmek isteyen araştırmacılar tarafından oldukça sık kullanılmıştır. Sarma’nın (2008) gerçekleştirdiği endeks hesabı, “bankacılık etkinliği, bankacılık hizmetlerinin erişilebilirliği ve kullanım” değişkenleri kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Her boyut, çeşitli alt değişkenlerden meydana gelmektedir. Bu yönü ile endeks; olduğu gibi uyarlanabilmekte olup mevcut değişkenlere yeni alt değişkenler ilave edilerek geliştirilebilmekte ve yeni çalışmalara uyarlanabilmektedir. Gupte, Venkataramani ve Gupta (2012), Kumar ve Mishra (2011); Hindistan için, Yorulmaz (2012) Türkiye ve Avrupa Birliği, Yorulmaz (2018) 179 ülke için, Bozkurt, Karakuş, Yıldız (2018) Avrupa Ülkeleri için, Özyıldırım (2019) Türkiye geneli ve illeri için, Wang ve Guan (2016) Dünya Bankası Global Findeks veri tabanında yer alan 127 ülke için endeks kullanarak finansal katılımı araştırmışlardır.

Gupte, Venkataramani ve Gupta (2012), endeks hesaplamasında erişim ve yayılım (outreach), kullanım, işlem kolaylığı ve işlem maliyetleri değişkenlerini kullanarak Sarma (2008) ile bir karşılaştırma gerçekleştirmiştir. Yazarların hesapladığı 2008 yılı endeksinin, Sarma’nın 2004 yılında gerçekleştirdiği endeksten daha düşük çıkması, Sarma (2008)’nin endeksinin olduğundan daha iyi sonuçlar hesaplama ihtimalini ortaya koymuştur. Endeks hesaplamasında kullanılan değişkenlerin sayısının ve kapsamının, endeksin gerçekçiliğini ve gücünü artırdığı belirlenmiştir. Yorulmaz (2012), 2004-2010 yılları için; gelir, İnsani Gelişmişlik Endeksi (HDI), gelir eşitsizliği ve kentleşmenin finansal katılım seviyesini etkilediğini belirlemiştir. Türkiye’nin, Avrupa Birliği üye ülkelere göre daha düşük finansal katılım seviyesine sahip olmasıyla birlikte analiz edilen altı yıllık sürede Türkiye’nin endeksinin yaklaşık iki katına çıktığı belirlenmiştir. Yorulmaz (2018) ise Gupte vd. (2012) tarafından kullanılan değişkenlerden yararlanarak 2004-2011 dönemi için 179 ülkenin endeksi hesaplanmıştır. Çalışma, global ölçekte endeks bazlı bir ülke sıralaması sunmuş; endeksin, yeni değişken eklenerek gücünün artırıldığı gösterilmiştir. Bozkurt vd. (2018), sosyal faktörler (cinsiyet, eğitim, istihdam durumu, ekonomik özgürlük, vd.), bankacılık faktörleri (kredi, telefon ve internet

bankacılığı vd.) ve politik faktörlerin (politik istikrar, terörizm ve hükümet verimliliği), finansal katılımdaki pozitif ve negatif değişimler üzerinde etkili olduğunu belirlemiştir. Türkiye illerinin 2011-2017 dönemi finansal katılım endeksi ve endeksin ekonomik büyüme ile ilişkisini araştırdığı çalışmada Özyıldırım (2019), en düşük endekse sahip 12 ilin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde olduğu, en yüksek değere ise İstanbul ilinin sahip olduğunu belirlemiştir. Endeksin, ekonomik büyüme ilişkisi ise finansal katılımın az gelişmiş illerin gelişmesine katkı sağladığını göstermiştir. Wang ve Guan (2016) Dünya üzerindeki 127 ülke için finansal katılım endeksi hesapladıkları çalışmalarında; finansal katılımı en çok, gelir, eğitim ve iletişim donanımlarının kullanımının etkilediğini belirlemiştir.

4. Metodoloji ve Ampirik Analiz

4.1. Metodoloji

Ampirik çalışmalarda çeşitli nicel veriler yanında, cinsiyet, ırk, işgücü, eğitim, gelir, tercihler vb. verilerin analizine de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu veriler nitel özellikli verilerdir (Wooldridge, 2013, s. 225). Bu araştırmada, nitel faktörlerin analiz edildiği yöntemlerden biri olan iki değerli Logit Model kullanılmıştır. Logit modeller, bağımlı değişkenin, nominal veya ordinal olduğu ve iki veya daha fazla kategoriye sahip olduğu durumlarda kullanılır (Favero ve Belfiore, 2019, s. 539). Logit model, bağımlı değişkende tanımlanmış olan olayın, açıklayıcı değişkenlere bağlı olarak gerçekleşme olasılığını tahmin etmektedir (Favero ve Belfiore, 2019, s. 540).

$$Z_i = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k \quad (1)$$

(1) no.lu ifade Z Logiti, α sabit terimi, X açıklayıcı değişkenleri, β_i tahmin edilen parametreleri tanımlamaktadır.

$$P_i = E(Y = 1|X_i) = \frac{1}{1+e^{-Z_i}} \quad (2)$$

(2) no.lu ifade lojistik dağılım fonksiyonunu tanımlamaktadır. P_i , bağımlı değişkende 1 ile tanımlanan olayın gerçekleşme olasılığını göstermektedir. Bu durumda aynı olayın gerçekleşmeme olasılığı ise (3) no.lu ifade ile gösterilmektedir;

$$1 - P_i = \frac{1}{1+e^{Z_i}} \quad (3)$$

Olayın gerçekleşmesinin, gerçekleşmemesi olasılığına oranı olayın meydana gelme olasılığını açıklayan fark oranı (odds ratio) ifadesini vermektedir.

$$\frac{P_i}{1-P_i} = \frac{1+e^{Z_i}}{1+e^{-Z_i}} \quad (4)$$

Fark oranını gösteren Denklem (4)'te temel sorun doğrusallığın ortadan kalkarak bir tahmin sorunu meydana getirmesidir. Elde edilen fark oranı ifadesinin doğal logaritması alındığında doğrusallık problemi ortadan kaldırılmış olur (bkz. Denklem (5) (Gujarati, 1999, s. 555).

$$L = \ln\left(\frac{P_i}{1-P_i}\right) = Z_i \quad (5)$$

Logit modelin katsayılarının yorumlanmasında marjinal etkilerden yararlanılabilir. Fark oranı ifadesinin her iki tarafının logaritması alındığında Denklem (6)'da gösterilen marjinal etki ifadesi elde edilmektedir(Canbay ve Selim, 2010, s. 632).

$$\text{fark oranı}_{Y_i=1} = \frac{P_i}{1-P_i} = e^{Z_i} = e^{\alpha+\beta_1 X_1+\beta_2 X_2+\dots+\beta_k X_k} = \prod_{k=1}^K e^{\beta_k X_k} \quad (6)$$

4.2. Değişkenler ve Tanımlayıcı istatistikler

Literatüre bakıldığında, bireylerin özelliklerinin, finansal katılımın ölçülmesi ve politika geliştirilmeyi amaçlayan ekonometrik araştırmalarda açıklayıcı değişken olarak kullanıldığı görülmektedir. Finansal katılım kavramının kendisi ise farklı finansal değişkenler kullanılarak temsil edilmektedir. Bu değişkenler, endeks geliştirmede bileşen olarak kullanılırken finansal katılımı etkileyen faktörlerin araştırıldığı ekonometrik modellemelerde ise ayrı ayrı bağımlı değişken olarak kullanılmaktadır. Sözü edilen finansal değişkenler Tablo-1'de sunulmaktadır.

Tablo 1**Literatürde Finansal Katılımın Belirleyicisi Olarak Kullanılan Değişkenler**

Göstergeler ve Alt Bileşenleri	Kaynak
Finansal Hizmetlere Erişim	
Banka kullanan nüfusun sayısı	Sarma (2008)
Kullanım	
Kredilerin GSYH'e oranı	Sarma (2008), Yorulmaz (2012), Gupte vd. (2012)
Mevduatların GSYH'e oranı	Sarma (2008), Yorulmaz (2012), Gupte vd. (2012)
Vadeli mevduatların gelire oranı	Yorulmaz (2018)
Kredilerin gelire oranı	Yorulmaz (2018)
Hayat sigortası miktarının GSYH'e oranı	Yorulmaz (2018)
Hesap Sahipliği	
Bin kişi başına düşen hesap sayısı	Özyıldırım (2019)
Bin kişi başına düşen kredi hesabı sayısı	Gupte vd. (2012)
Finansal Hizmetlerin Arzı/Bulunabilirliği	
Bin/yüzbin kişi başına düşen ATM sayısı	Sarma (2008), Yorulmaz (2018),Gupte vd. (2012)
Bin/yüzbin Kişi başına düşen şube sayısı	Sarma (2008), Yorulmaz (2012), Gupte vd. (2012)
Maliyet	
Bankaların maliyetlerinin gelirlerine oranı	Yorulmaz (2018)
Yıllık hesap ücreti miktarı	Gupte vd. (2012)
Kredi kullanım ücreti	Gupte vd. (2012)
Transfer ücretleri	Gupte vd. (2012)

Kaynak: Değişkenler, bu çalışmada tanıtılan endeks hesaplama literatüründen derlenmiştir.

Bu çalışma kapsamında ise, finansal katılım üzerinde doğrudan etkisi olan demografik özelliklerin yanında, finansal davranışların etkisinin de araştırılması amaçlanmıştır. Demografik değişkenler, bireylerin finansal davranışlarının geleceğe dönük yönlendirilmesi, bu bağlamda politikalar geliştirilmesi bakımından önemli bilgiler vermektedir. Bireylerin finansal tercihlerinin ise kısa vadede finansal katılımı olumlu etkileyecek ürün ve hizmet geliştirilmesi, kanuni düzenlemeler ve demografik araştırmalarla elde edilen bilgilerin detaylandırılması bakımından önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada, finansal katılımı temsil eden '**finansal araç sahipliği, finansal araçların aktif kullanımı ve finansal dışlanma**'yı etkileyen etmenlerin Logit model ile tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Analiz için Dünya Bankası Global Findeks 2017 yılı araştırmasının Türkiye verileri kullanılmıştır. Finansal araç sahipliği; hesap, banka kartı, kredi kartı ve mobil hesap sahipliği verileri kullanılarak elde edilmiştir. Bireyin, bu araçlardan en az bir veya daha fazlasına sahip olduğunu göstermektedir. Finansal araçların aktif kullanımı ise bu araçların kullanımına ilişkin veriler kullanılarak elde edilmiştir. Bireylerin sayılan araçlardan en az birini veya daha fazlasını geçtiğimiz bir yılda en az bir kez kullandığını ifade etmektedir. Finansal dışlanma ise hesap, banka kartı, kredi kartı ve mobil hesap ürünlerinin hiçbirine sahip olmama durumunu ifade etmektedir.

Tablo-2, finansal araç sahipliği modelinde kullanılacak değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerini ve açıklamalarını göstermektedir.

Tablo 2
Finansal Araç Sahipliği (FAS) Modeli Tanımlayıcı İstatistikleri

Finansal Araç Sahipliği Modeli Tanımlayıcı İstatistikler			
Değişkenler	Ortalama	St. Sapma	Açıklamalar
Finansal Araç Sahipliği	0,792	0,406	Hesap, banka kartı, kredi kartı, mobil hesap araçlarından en az birine sahip olmak
Satın Alma	0,538	0,499	Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen satın alma işlemleri
Borçlanma	0,582	0,493	Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen borçlanma işlemleri
Tasarruf	0,305	0,461	Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen tasarruf işlemleri
Ödemeler	0,760	0,427	Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen zorunlu ödeme (fatura, vergi vb.) işlemleri
Maaş	0,574	0,495	Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen maaş işlemleri
Para Transferi	0,741	0,438	Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen para transferleri
Kamu Ödemeleri	0,198	0,399	Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen kamu (transfer) ödemeleri
Nakit Satın Alma	0,868	0,339	Nakit kullanılarak gerçekleştirilen satın alma işlemleri
Nakit Borçlanma	0,325	0,469	Nakit kullanılarak gerçekleştirilen borçlanma
Nakit Tasarruf	0,688	0,464	Nakit kullanılarak gerçekleştirilen tasarruflar
Nakit Ödemeler	0,308	0,462	Nakit kullanılarak gerçekleştirilen ödemeler (fatura, vergi vb.)
Nakit Maaş	0,101	0,301	Nakit kullanılarak gerçekleştirilen maaş işlemleri
Nakit Para Transferi	0,146	0,353	Nakit kullanılarak gerçekleştirilen para transferleri
Nakit Kamu Ödemeleri	0,017	0,129	Nakit kullanılarak gerçekleştirilen kamu (transfer) ödemeleri
Erkek	0,510	0,500	Cinsiyet
Kadın (Temel sınıf)	0,490	0,500	
Eğitim Seviyesi	1,918	0,579	İlköğretim ve altı - Ortaöğretim - Yüksekokul ve üzeri
Gelir Seviyesi	3,387	1,425	En Yoksul - İkinci Derece - Orta Derece - Dördüncü Derece - En Zengin
Yaş	2,616	1,079	15-82 Yaş Aralığı
Çalışıyor	0,740	0,439	İstihdam Durumu: Kişinin işgücüne dâhil olup olmadığını gösterir değişken
Çalışmıyor (Temel sınıf)	0,360	0,439	
Cep Telefonu Sahipliği	0,934	0,248	Cep telefonu sahipliği

Ankete katılan bireylerin %79'u, hesap, banka kartı, kredi kartı, mobil hesap araçlarından en az birine sahiptir. Finansal araç kullanımında en büyük paya %76 ile zorunlu ödemeler ve %74,1'lik oran ile para transferi sahiptir. Tasarrufların payı ise %30,5'tir. En düşük oran ise %19,8 ile kamu ödemelerindedir. Resmi finansal araçların kullanımı yanında nakit kullanımının azımsanmayacak ölçüde etkin olduğu görülmektedir. Satın alma %86,8 ile en büyük paya sahiptir. Ardından ise %68,8'lik oran ile tasarruflar gelmektedir. Bu durum Türkiye'deki gayri resmi tasarruf yöntemlerine olan eğilimle aynı doğrultudadır. Nakit maaşın payı ise bu alandaki regülasyonlar sayesinde %10,1 dolaylarındadır. Hem finansal araçta hem de nakit kullanımında en düşük paya kamu ödemeleri sahiptir. Bireylerin cinsiyetine bakıldığında katılımcı kadın ve erkeklerin finansal araç sahipliğinde hemen hemen eşit paya sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların %74'ü işgücünde olup, %93,4'ü cep telefonuna sahiptir. Cep telefonu, resmi finansal araçlara erişimde önemli bir unsur haline gelmiştir.

Tablo 3, finansal araçların aktif kullanımı modelinde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerini göstermektedir.

Tablo 3**Finansal Araçların Aktif Kullanımı (FAAK) Modeli Tanımlayıcı İstatistikleri**

Finansal Araçların Aktif Kullanımı Modeli Tanımlayıcı İstatistikler			
Değişkenler	Ortalama	St. Sapma	Açıklamalar
Finansal Araçların Aktif Kullanımı	0,717	0,457	Hesap, banka kartı, kredi kartı, mobil hesap araçlarından en az birini yılda bir kez kullanmak
Satın Alma	0,258	0,438	Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen satın alma işlemleri
Borçlanma	0,595	0,491	Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen borçlanma işlemleri
Tasarruf	0,184	0,388	Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen tasarruf işlemleri
Ödemeler	0,481	0,500	Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen zorunlu ödeme (fatura, vergi vb.) işlemleri
Maaş	0,574	0,495	Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen maaş işlemleri
Para Transferi	0,303	0,460	Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen para transferleri
Kamu Ödemeleri	0,200	0,399	Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen kamu (transfer) ödemeleri
Nakit Satın Alma	0,868	0,339	Nakit kullanılarak gerçekleştirilen satın alma işlemleri
Nakit Borçlanma	0,325	0,469	Nakit kullanılarak gerçekleştirilen borçlanma
Nakit Tasarruf	0,688	0,464	Nakit kullanılarak gerçekleştirilen tasarruflar
Nakit Ödemeler	0,308	0,462	Nakit kullanılarak gerçekleştirilen ödemeler (fatura, vergi vb.)

Nakit Maaş	0,101	0,301	Nakit kullanılarak gerçekleştirilen maaş işlemleri
Nakit Para Transferi	0,146	0,353	Nakit kullanılarak gerçekleştirilen para transferleri
Nakit Kamu Ödemeleri	0,017	0,129	Nakit kullanılarak gerçekleştirilen kamu (transfer) ödemeleri
Erkek	0,510	0,500	Cinsiyet
Kadın (Temel sınıf)	0,490	0,500	
Çalışıyor	0,740	0,439	İstihdam Durumu: Kişinin işgücüne dâhil olup olmadığını gösterir değişken
Çalışmıyor (Temel sınıf)	0,360	0,439	
İlköğretim ve altı (Temel Sınıf)	0,212	0,409	Eğitim Seviyeleri
Ortaöğretim	0,658	0,474	
Yükseköğretim ve Üstü	0,130	0,336	
15-24	0,181	0,385	Yaş Grupları
25-34 (Temel Sınıf)	0,304	0,460	
35-44	0,233	0,423	
45+	0,282	0,450	
En Yoksul (Temel Sınıf)	0,146	0,353	Gelir Sınıfları
İkinci Derece Yoksul	0,149	0,356	
Orta Sınıf	0,185	0,388	
Dördüncü Derece Zengin	0,212	0,409	
En Zengin	0,308	0,462	
Cep Telefonu Sahipliği	0,934	0,248	Cep telefonu sahipliği

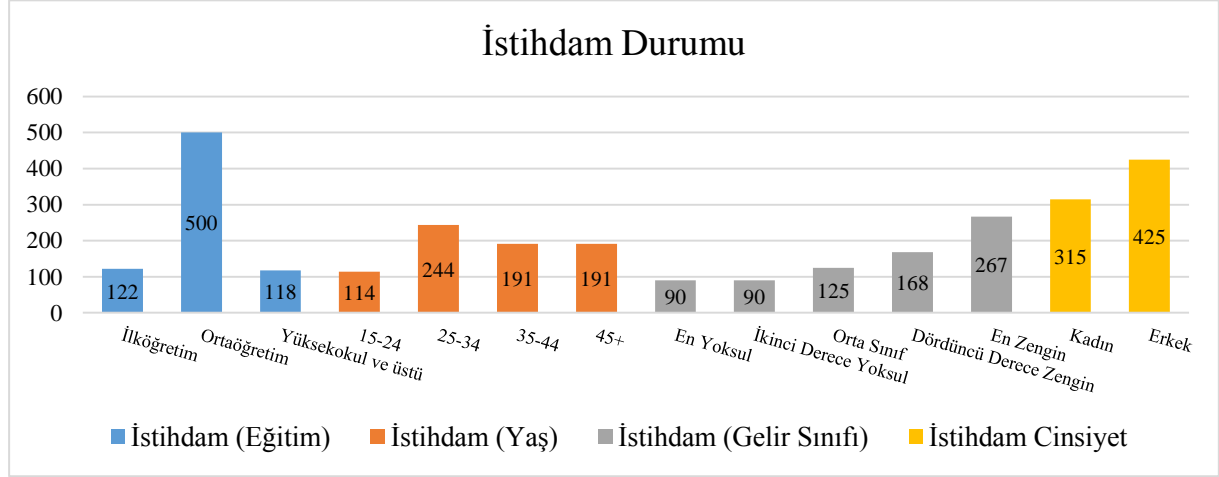
Ankete katılan bireylerin %71,7'si finansal araçlardan bir tanesini yılda en az bir defa kullanmaktadır. Finansal araç kullanılarak gerçekleştirilen finansal aktivitelerde en büyük paya %59,5 ile borçlanma, %57,4 ile maaş değişkenleri sahiptir. Bu oranlar, kredi ve banka kartlarının yoğun kullanıldığına işaret etmektedir. Katılımcıların %65,8'i ortaöğretim düzeyinde eğitime sahiptir. Yaş aralıklarına göre katılımcıların %18,1'i 15-24, %23,3'ü 35-44, %28,2'si 45 yaş üzerindedir. Gelir seviyesi dikkate alındığında en yüksek paya %30,8'lik oranla en zengin grup, en düşük paya ise %14,9 ile ikinci derece yoksul sınıf sahiptir. Tablo 4'te, finansal dışlanma modeline ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur.

Tablo 4
Finansal Dışlanma (FD) Modeli Tanımlayıcı İstatistikleri

Finansal Dışlanma Modeli Tanımlayıcı İstatistikler			
Değişkenler	Ortalama	St. Sapma	Açıklamalar
Finansal Dışlanma	0,208	0,406	Hesap, banka kartı, kredi kartı, mobil hesap araçlarının hiçbirini kullanmama
Uzaklık	0,034	0,181	Uzaklık nedeniyle finansal araç kullanmama
Güven Duymama	0,062	0,241	Finansal kuruluşlara güven duymama
Dini Nedenler	0,049	0,216	Dini nedenlerle finansal araç kullanmama
Bütçe Yetersizliği	0,104	0,305	Bütçe yetersizliği nedeniyle finansal araç kullanmama
Aile	0,177	0,382	Aile fertlerinden birinde finansal araç bulunması
İhtiyaç Duymama	0,121	0,326	Finansal araca ihtiyaç duymama
Nakit Tercih Etme	0,678	0,467	Nakit tercih etme
Erkek	0,510	0,500	Cinsiyet
Kadın (Temel sınıf)	0,490	0,500	
Çalışıyor	0,740	0,439	İstihdam Durumu: Kişinin işgücüne dâhil olup olmadığını gösteren değişken
Çalışmıyor (Temel sınıf)	0,360	0,439	
İlköğretim ve altı (Temel Sınıf)	0,212	0,409	Eğitim Seviyeleri
Ortaöğretim	0,658	0,475	
Yüksekokul ve Üstü	0,130	0,336	
15-24 (Temel Sınıf)	0,181	0,385	Yaş Grupları
25-34	0,304	0,460	
35-44	0,233	0,423	
45+	0,282	0,450	
En Yoksul	0,146	0,353	Gelir Sınıfları
İkinci Derece Yoksul	0,149	0,356	
Orta Sınıf	0,185	0,388	
Dördüncü Derece Zengin	0,212	0,409	
En Zengin (Temel Sınıf)	0,308	0,409	

Tablo 4 incelendiğinde bireylerin %20,8'inin finansal araç kullanmadığı görülmektedir. Finansal araç kullanmama nedenleri içinde en büyük paya %17,7'lik oran ile aile değişkeni sahiptir. Aile içinde bir kişide finansal araç bulunması diğer bireylerin finansal araç ediniminde kısıtlama meydana getirmektedir. En düşük paya ise %3,4 ile uzaklık değişkeni sahiptir. Uzaklık faktörünün payı, finansal sisteme erişimde mesafeye dayalı sorunların Türkiye'de büyük ölçüde ortadan kalktığına görülmesi açısından önemlidir. Daha yüksek paya sahip olması beklenen dini faktörlerin payı %4,9'dur. Bu modelde de nakit kullanımının etkinliği ortaya çıkmaktadır.

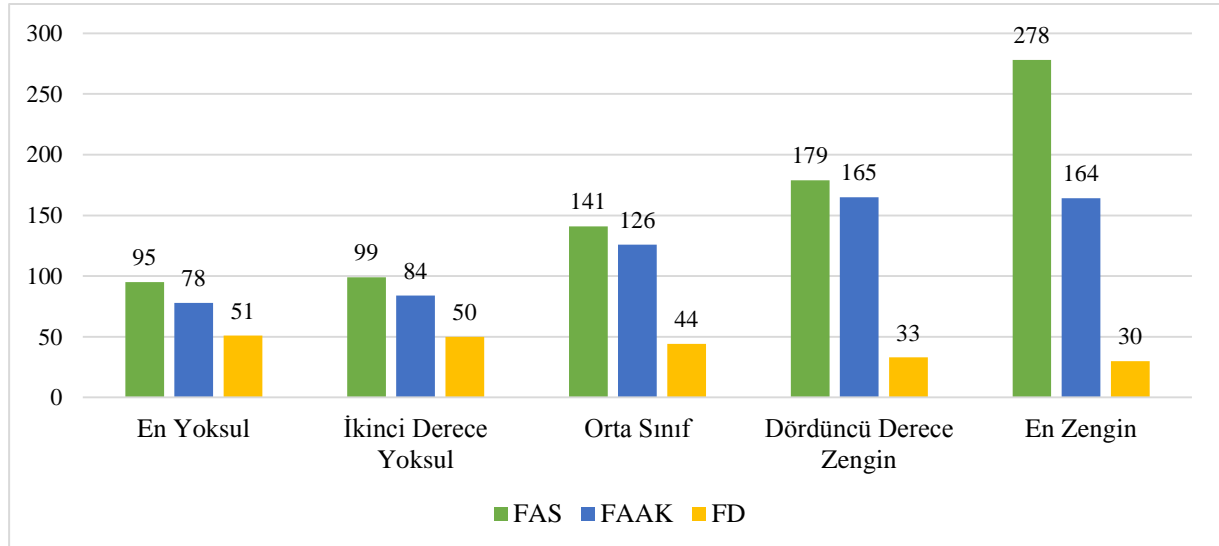
İstihdam, literatürde görüldüğü üzere finansal katılımın en önemli belirleyicilerinden biridir. Şekil 1, istihdamın diğer demografik değişkenlerle ilişkisini göstermektedir. Buna göre en yüksek istihdam oranı erkeklerde, eğitimde ortaöğretim seviyesinde, yaş grubunda 25-34 grubunda ve en zengin gelir grubundadır.

Şekil 1. İstihdam durumunun diğer demografik değişkenlerle ilişkisi

Ayrıca Şekil 2-3-4'te sırasıyla gelir, yaş ve eğitim değişkenlerinin finansal araç sahipliği, finansal araçların aktif kullanımı ve finansal dışlanma ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

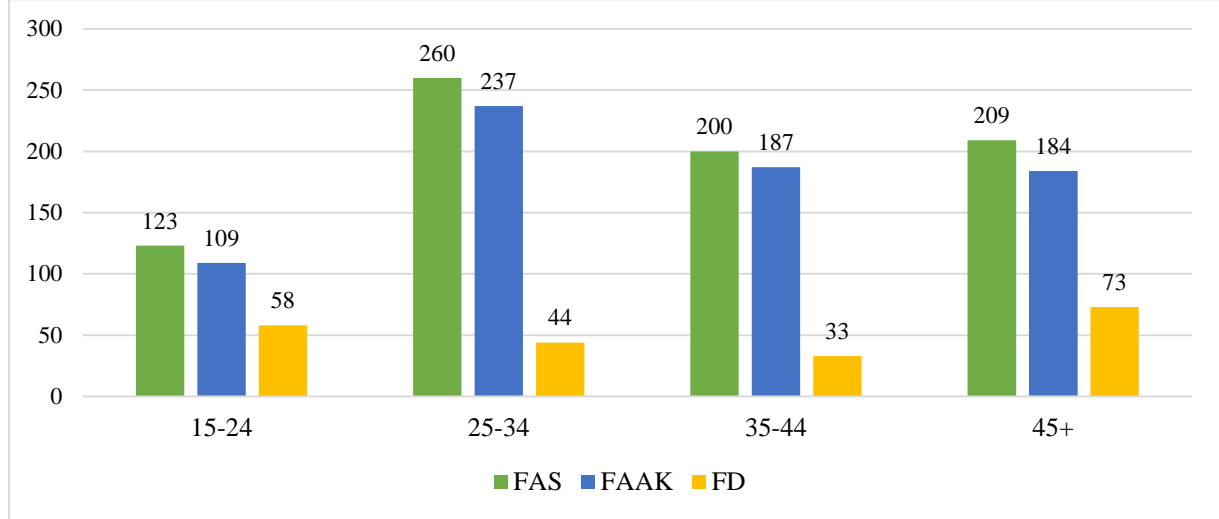
Şekil 2'ye göre ankete katılan bireylerin geliri arttıkça finansal araç sahipliği ve kullanım aktivitesi artmakta finansal dışlanma ise azalmaktadır. Yoksul kesimin finansal araç sahiplik ve kullanımındaki payının düşük, finansal dışlanmadaki payının ise yüksek olduğu gözlenmektedir.

Şekil 2. Gelir gruplarının finansal araç sahipliği (FAS), finansal araçların aktif kullanımı (FAAK) ve finansal dışlanma (FD) göre dağılımı

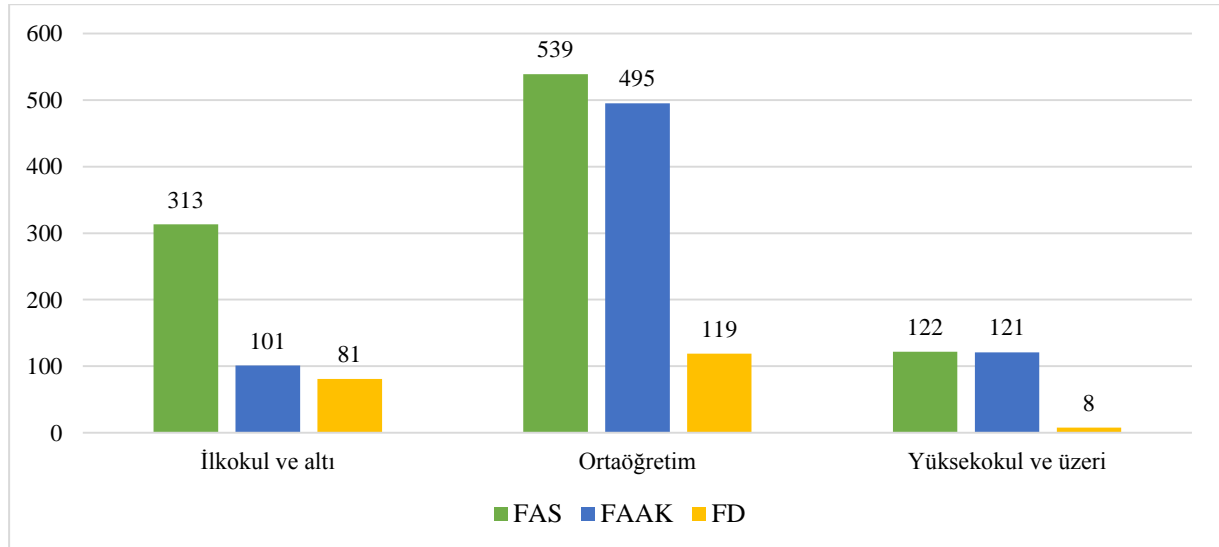
Şekil 3, bireylerin yaş gruplarına göre dağılımlarını göstermektedir. Sahiplik ve kullanım aktivitesinin en fazla 25-34 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Teknolojinin gelişim süreci düşünüldüğünde bu yaş grubunun teknoloji aktivitesinin yüksek olması ve Şekil 1'de görüldüğü üzere

çalışan sayısının yüksek olması nedeniyle finansal araç sahipliği ve kullanım aktivitelerinin yüksek olduğu görülmektedir. Öte yandan en düşük değerlerin bulunduğu 15-24 yaş aralığının düzenli gelir imkânı daha düşük olduğu için sahiplik ve kullanım aktivitelerinin düşük olduğu düşünülmektedir. 35-44 ve 45+ yaş gruplarının sahiplik ve kullanım durumları birbirine yakın görünmektedir. 45+ yaş grubunun dışlanma miktarı tüm gruplar içinde en büyük ağırlığa sahiptir. Bu yaş grubunun harcama alışkanlıkları ve teknoloji ile ilişkisinin, bu payın ortaya çıkmasında önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Şekil 3. Yaş gruplarının finansal araç sahipliği (FAS), finansal araçların aktif kullanımı (FAAK) ve finansal dışlanmaya (FD) göre dağılımı

Ankete katılan bireyler arasında en yüksek sahiplik ve kullanma aktivitesi, ortaöğretim seviyesinde olanlardır. Bu bireyler aynı zamanda en yüksek dışlanma oranına da sahiptir. Literatüre göre eğitim seviyesi arttıkça finansal katılımın artması beklenmektedir. Ancak ankete göre yükseköğretim ve üzeri eğitime sahip bireylerin kullanım ve sahiplik payı anket içinde en düşük seviyededir. Buna karşılık finansal dışlanma oranı da en düşüktür. Bununla ilgili analiz sonuçlarının daha kesin sonuç vermesi beklenmektedir (bkz. Şekil 4). Şekil 4'te gözetilmesi gereken bir diğer husus ise sahiplik ve kullanım değerleri arasındaki marjdir. Yükseköğretim ve üzeri bireyler ile ortaöğretim seviyesindeki bireylerin daha dengeli bir görünüm ortaya koymasına rağmen ilköğretim ve altı öğrenim seviyesine sahip bireylerin önemli sayılabilecek ölçüde finansal araç sahibi olduğu ancak kullanım aktivitelerinin oldukça düşük seyrettiği görülmektedir. Bu sonuç, finansal aktivitede eğitimin, finansal okuryazarlığın önemini gösteren önemli bir kanıttır.

Şekil 4. Ankete katılan bireylerin eğitim seviyelerinin finansal araç sahipliği (FAS), finansal araçların aktif kullanımı (FAAK) ve finansal dışlanmaya (FD) göre dağılımı

4.3. Bulgular

Bu bölümde, Logit model kullanılarak gerçekleştirilen model tahminleri değerlendirilmiştir. Finansal araç sahipliği, finansal araçların aktif kullanımı ve finansal dışlanma olmak üzere üç model analiz edilmiş ve tahmin sonuçları sırasıyla Tablo 5-6-7’de sunulmuştur.

Tablo 5’e göre finansal araç sahipliği (FAS) modeli, bireylerin finansal araç sahibi olmalarında demografik özelliklerin ve 12 ayda en az bir kez gerçekleştirdikleri finansal işlemlerin etkisini araştırmaktadır. Ayrıca, nakit kullanılarak gerçekleştirilen finansal işlemlere de yer verilerek gayri resmi yöntemlerin etkisi ölçülmüştür.

Tablo 5**Finansal Araç Sahipliği (FAS) Modeli Tahmin Sonuçları**

Finansal Araç Sahipliği Modeli				
Değişkenler	Katsayı	z	Olasılık	Marjinal Etkiler
Cinsiyet (Erkek)	0,745	2,42	0.016**	0,007
İstihdam Durumu	0,953	2,25	0.024**	0,011
Eğitim Seviyesi	0,211	0,68	0.494	0,002
Yaş	0,147	0,97	0.333	0,001
Gelir Seviyesi	0,003	0,02	0.981	0,000
Cep Telefonu Sahipliği	0,038	0,08	0.938	0,000
Satın Alma	2,999	3,82	0.000*	0,042
Borçlanma	1,436	3,97	0.000*	0,016
Tasarruf	1,142	1,93	0.054***	0,009
Ödemeler	0,808	1,83	0.067***	0,009
Maaş	1,868	3,27	0.001*	0,022
Para Transferi	2,225	4,82	0.000*	0,041
Kamu Ödemeleri	2,392	3,43	0.001*	0,013
N-Satın Alma	1,117	0,82	0.411	0,016
N-Borçlanma	0,330	0,95	0.343	0,003
N-Tasarruf	-0,352	-0,75	0.455	-0,003
N-Ödemeler	-0,794	-1,79	0.074***	-0,009
N-Maaş	-1,820	-2,86	0.004*	-0,038
N-Para Transferi	-1,872	-3,48	0.001*	-0,368
N-Kamu Ödemeleri	-1,927	-1,71	0.087***	-0,049
Sabit	-3,942	-2,24	0.025**	
Log Olabilirlik (Log Likelihood)	162,49			
LR χ^2 (20)	697,62			
Prob.	0,0000			
Pseudo R ²	0,6822			

Not: *: %1, **: %5, ***: %10 önem seviyesinde anlamlılığı temsil etmektedir.

Demografik değişkenlerin sonuçlarına göre, cinsiyet ve istihdam durumunun katsayısı istatistiki olarak anlamlı iken yaş, eğitim, gelir seviyesi ve cep telefonu sahibi olmanın katsayısı beklendiği gibi anlamlı değildir. Cep telefonları, finansal araçların kullanımına olanak tanımakta ve teşvik etmekteyken doğrudan finansal araç edinmeye olanak tanımamaktadır. Finansal araç edinimi için öncelikle finansal kuruluşa giderek en azından hesap açtırma işleminin yapılması gerekmektedir. Türkiye’de 2017 yılı için istihdam edilen erkek oranı, kadın oranının iki katından fazladır (TÜİK, 2018). Buna karşılık finansal araç sahipliği bakımından cinsiyetler arasındaki fark erkek lehine yalnızca 0,007 kat fazladır. Düzenli gelir elde etmek, finansal araç sahipliği için önemli temel gerekliliklerden biridir. İstihdam durumu değişkeni pozitif anlamlı olarak beklentiye uygundur. Çalışanlar, çalışmayanlara göre 0,011 kat daha fazla finansal araç sahibidir. Bu çalışmada yer verilen literatürde de görüleceği üzere, düzenli gelir elde etmek finansal katılım açısından oldukça önemlidir. Ancak kişi düzenli gelir sahibi olsa da, finansal araç edinmeyi tercih etmeyebilir. Bu nedenle istihdamın marjinal etkisinin sınırlı kaldığı düşünülmektedir. Analizin bu çıktısı, sadece demografik veriler kullanılarak elde edilen sonuçların kendi başına politika üretebilmek adına yetersiz kaldığının görülmesi açısından oldukça önemlidir.

Finansal davranışların tahmin sonuçları incelendiğinde ise satın alma ve para transferi değişkenlerinin FAS üzerinde en büyük etkiye sahip iki değişken olduğu görülmektedir. Satın alma FAS’ı 0,042 kat, para transferi 0,041 kat artırmaktadır. Diğer en güçlü etkiye sahip değişken ise bu süreci destekleyen regülasyonların da etkisiyle maaş ödemeleridir. En az etkiye sahip değişkenler ise tasarruf ve ödemeler olmuştur. Tasarruflar finansal araç sahipliğini önemli ölçüde artıracak potansiyele sahip ancak Türkiye’de resmi finansal araçlarla yapılan tasarruflar sınırlı kalmaktadır. Bu alan kamu düzenlemeleri ve finansal kuruluşların teşvikleri ile güçlendirilmelidir. Ödemeler değişkeni de potansiyeli yüksek ancak etkisi sınırlı kalmış bir faktördür. Bankalar aracılığı ile gerçekleştirilen otomatik ödeme talimatlarının tanıtımı ve teşvikleri artırılarak bu alandaki potansiyel açığa çıkarılabilir. Resmi finansal araçlarla gerçekleştirilen kamusal ödemeler de FAS üzerinde olumlu etkiye sahip bir kamusal faktördür.

Nakit değişkenler incelendiğinde ise ilk göze çarpan, finansal araç sahipliğini önemli ölçüde azaltan para transferi değişkeni olmaktadır. Elde edilen bu yüksek marjinal etki, para transferinde nakit kullanımının hala önemini koruduğunu ve finansal katılımın kanuni uygulamalarla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Maaş değişkeni de nakit kullanımına olan eğilimi destekler nitelikte finansal araç sahipliğini azaltmaktadır. Devlet tarafından yapılan nakit transfer ödemelerini gösteren kamu ödemeleri de finansal araç sahipliğini azaltıcı etki meydana getirmektedir. Bunlar dışında, negatif anlamlı olması beklenen satın alma, borçlanma ve tasarruf değişkenleri anlamlı bulunmamıştır. Tablo 6, finansal araçların aktif kullanımı (FAAK) modeli tahmin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 6
Finansal Araçların Aktif Kullanımı (FAAK) Modeli Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	z	Olasılık	Marjinal Etkiler
Cinsiyet (Erkek)	0,306	1,17	0,242	0,026
İstihdam Durumu	3,070	9,27	0,000*	0,455
Ortaöğretim	0,916	2,81	0,005*	0,088
Yüksekokul ve Üstü	1,712	2,84	0,005*	0,091
15-24	0,272	0,71	0,476	0,021
35-44	0,693	1,84	0,066***	0,051
45+	0,700	1,88	0,060***	0,053
İkinci Derece Yoksul	-0,365	-0,85	0,398	0,034
Orta Sınıf	0,558	1,34	0,179	0,041
Dördüncü Derece Zengin	0,223	0,53	0,594	0,018
En Zengin	0,895	2,27	0,023**	0,067
Cep Telefonu Sahipliği	1,997	4,33	0,000*	0,316
Satın Alma	1,089	1,81	0,071***	0,076
Borçlanma	1,638	5,72	0,000*	0,164
Tasarruf	1,200	1,95	0,051**	0,077
Ödemeler	0,958	2,99	0,003*	0,081
Maaş	0,818	2,33	0,020**	0,074
Para Transferi	0,677	1,99	0,047**	0,052
Kamu Ödemeleri	1,201	3,03	0,002*	0,078
N-Satın Alma	0,252	0,31	0,759	0,023
N-Borçlanma	0,143	0,45	0,654	0,012
N-Tasarruf	-0,202	-0,39	0,695	-0,018
N-Ödemeler	-2,576	-6,12	0,000*	-0,437
N-Maaş	-0,238	-0,65	0,513	-0,022
N-Para Transferi	1,053	1,13	0,259	0,060
N-Kamu Ödemeleri	0,319	1,10	0,271	0,026
Sabit	-6,539	-5,60	0,000*	
Log Olabilirlik (Log Likelihood)	-224,11			
LR χ^2 (20)	743,32			
Prob.	0,0000			
Pseudo R ²	0,6238			

Not: N:Nakit; *: %1, **: %5, ***: %10 önem seviyesinde anlamlılığı temsil etmektedir.

Finansal araç sahipliği finansal katılım için ne denli önemli ise bu araçların kullanımı da o derece yüksek öneme sahiptir. Bu nedenle finansal araçların aktif kullanımında etken rol oynayan faktörlerin araştırılması politika üretimi açısından oldukça önemlidir. Bu modelde, bireylerin, geçtiğimiz bir yılda en az bir kez gerçekleştirdiği finansal davranışların etkisi incelenmiştir.

Demografik değişkenler incelendiğinde, FAAK modelinde, FAS modelinde olduğu gibi cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. İstihdam durumu beklenti ile uyumlu olarak pozitif anlamlıdır. Çalışanlar, FAAK'ı çalışmayanlara göre 0,45 kat daha fazla artırmaktadır. İstihdam, finansal araç sahipliği için temel şart olmasa da FAAK artışı için düzenli bir gelir elde etmek önemli bir etkidir. İstihdam değişkeninin marjinal etkisi de bu durumu doğrular nitelikte diğer değişkenlere göre oldukça büyük bir değer almıştır. Eğitim seviyelerine bakıldığında, eğitim seviyesi artıkça FAAK'ın arttığı görülmektedir. Elde edilen bu sonuç literatür ve beklentiyle uyumludur. Yaş gruplarında en etkili grup 45+ yaş grubudur. 15-24 yaş aralığının özellikle üniversite çağındaki genç bireyleri temsil etmesi nedeniyle FAAK vasıtasıyla finansal katılıma katkı sunması beklenmekteydi ancak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. FAAK üzerinde etkiye sahip gelir grubu ise en zengin gelir grubudur. Finansal araçların kullanımında gelire bağlı herhangi bir kullanım sınırlaması (borçlanma araçlarındaki parasal limitler hariç) bulunmaması nedeniyle diğer gelir gruplarında da anlamlı sonuç beklenmekteydi. Ancak bu beklenti istatistiki olarak doğrulanamamıştır. Cep telefonu sahipliği değişkeninin de anlamlı ve hacimli bir marjinal etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında finansal süreçlerin önemli ölçüde mobil platformlara kaymasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Resmi yolla gerçekleştirilen tüm finansal işlemler FAAK'ın artmasında pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir. En büyük etkiye borçlanma, en düşük etkiye ise para transferi değişkeni sahiptir. Borçlanma değişkeninin marjinal etkisindeki çarpıcı büyüklüğün ortaya çıkmasında kredi ve banka kartlarının kullanımının etkili olduğu düşünülmektedir. Kredi kartı bir ödeme veya harcama aracı olarak değerlendirilse de aslında bir borçlanma aracıdır. Ayrıca banka kartlarına tanımlanan kredili bakiye (kredili mevduat hesabı) de bir borçlanma aracıdır.

Nakit finansal değişkenlerde ise yalnızca ödemeler değişkeninin anlamlı olduğu, marjinal etkilere göre nakit kullanılarak gerçekleştirilen zorunlu ödemelerin, finansal araç kullanımını neredeyse yarı yarıya azalttığı görülmektedir. Bu güçlü sonuç, ödeme işleminin bireyin finansal sisteme dâhil olmasında, aylık bazda düzenli gerçekleşiyor olmasından dolayı, bir araç olduğu ancak nakit ağırlıklı gerçekleştiği için finansal katılıma yansıyan bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Buna göre ödeme işlemlerinin finansal araçlarla yapılması için FAS modelinde de belirtildiği üzere teşvik unsurlarının çoğaltılması gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışma, finansal katılımı artırdığı düşünülen faktörlerin incelenmesi yanında finansal dışlanma yani finansal katılımı azaltan faktörleri de ele almaktadır. Tablo 7, finansal dışlanmanın (FD) nedenlerinin araştırıldığı modelin tahmin sonuçlarını göstermektedir.

Bu model, finansal dışlanmayı, hiçbir finansal araç kullanmamayı etkileyen faktörleri araştırarak ölçmeyi amaçlamaktadır. Finansal dışlanmanın araştırılması, sistem dışında kalmaya neden olan faktörlerin ortaya çıkarılması açısından oldukça önemlidir.

Demografik faktörlere göre erkeklerin işgücü içindeki payının yüksek olmasıyla uyumlu olarak cinsiyet negatif ve anlamlı bulunmuştur. Yani erkekler kadınlara göre FD'yi 0,046 kat azaltmaktadır. Aynı şekilde istihdam durumu da marjinal etkilere göre FD'yi 0,327 kat azaltmaktadır. Eğitim seviyelerinde ortaöğretim seviyesi, finansal dışlanmayı azaltmakta olup yükseköğrenimin daha fazla katkı yapması beklenmiştir ancak herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Bu modelin önemli bir sonucu ise en yoksul kesimin finansal dışlanma üzerindeki negatif etkisidir. Finansal katılımın temel amacı, yoksul ve düşük gelirli kesimin sisteme dâhil edilmesidir. Türkiye'de finansal kurumların, ürün ve hizmet yelpazesi geniş olmasına rağmen, yoksul kesimin hâlâ sistemin dışında kalmaya devam ettiği görülmektedir.

Tablo 7
Finansal Dışlanma (FD) Modeli Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	z	Olasılık	Marjinal Etkiler
Cinsiyet	-0,607	-2,3	0,022**	-0,046
İstihdam Durumu	-2,546	-9,6	0,000*	-0,327
Ortaöğretim	-0,745	-2,3	0,020**	-0,063
Yüksekokul ve Üstü	-0,939	-1,6	0,117	-0,054
25-34	-0,620	-1,6	0,101	-0,043
35-44	-0,900	-2,2	0,026**	-0,057
45+	-0,348	-0,9	0,383	-0,025
En Yoksul	0,765	2,00	0,045**	0,073
İkinci Derece Yoksul	0,484	1,22	0,224	0,042
Orta Sınıf	0,090	0,22	0,823	0,007
Dördüncü Derece Zengin	0,090	0,22	0,823	0,007
Uzaklık	0,194	0,36	0,715	0,016
Güven Duymama	0,968	2,24	0,025**	0,104
Dini Nedenler	-0,078	-0,2	0,859	-0,006
Bütçe Yetersizliği	0,891	2,59	0,010*	0,091
Aile	2,493	8,75	0,000*	0,356
İhtiyaç Duymama	0,235	0,66	0,508	0,019
Nakit Tercih Etme	0,100	0,34	0,730	0,007
Sabit	0,028	0,05	0,959	
Log Olabilirlik (Log Likelihood)	-226,2725			
Gözlem Sayısı	1000			
LR χ^2 (20)	570,04			
Prob.	0,0000			
Pseudo R ²	0,5575			

Not: *: %1, **: %5, ***: %10 önem seviyesinde anlamlılığı temsil etmektedir.

Finansal dışlanmayı etkileyen faktörler incelendiğinde ise finansal katılım üzerinde önemli bir diğer faktörün finansal kuruluşlara güven duymama olduğu görülmektedir. Bu durum finansal kuruluşlar ile bireyler arasındaki bilgi asimetrisinin devam ettiğinin göstergesidir. Gelir kaynaklı sorunun finansal dışlanmayı arttığı bir diğer göstergesi ise bütçe yetersizliğinin finansal dışlanma üzerindeki pozitif etkisidir. Gönüllü finansal dışlanmayı temsil eden aile, ihtiyaç duymama ve nakit tercih etme değişkenlerinden yalnızca aile değişkeni anlamlı bulunmuştur. Ailede finansal araç sahibi bir ferdin bulunması diğer bireylerin doğrudan finansal sisteme katılımını engellemektedir. Bu modelde bankacılık ve inanç ilişkisini temsil eden ve pozitif anlamlı etki ortaya koyması beklenen dini nedenler değişkeni istatistiki anlamlılığa sahip değildir. Artan katılım bankacılığının, inanç ve bankacılık arasındaki mesafenin azaltılmasını sağladığı düşünülmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmanın amacı, finansal araç sahipliği, finansal araçların aktif kullanımı ve finansal dışlanma olmak üzere üç ana bileşen üzerinde demografik değişkenler ve finansal davranış ve tutumların etkisinin logit model kullanılarak araştırılmasıdır. Çalışmanın literatürden ayrılan en önemli yanı, finansal katılımın araştırılması için oldukça sık başvurulan demografik değişkenler yanında, finansal tutum ve davranışları gösteren belirleyicileri de kullanmasıdır. Finansal tutum ve davranışların analizi ile elde edilecek bulgulardan üretilecek politikaların, kısa vadede finansal katılım etkinliğini artırması beklenmektedir.

Tüm modeller bir arada değerlendirildiğinde, bu çalışmada istihdam durumu yani düzenli bir gelir elde etmenin, literatür ile uyumlu olarak finansal katılımı artırdığı bulgusuna erişilmiştir. Demografik özelliklerin açıklayıcı değişkenler olarak kullanıldığı araştırmalarda, istihdam ve yoksulluğun finansal katılım üzerinde negatif etkili olduğu bulunmuştur (Zins ve Weill, 2016; Jolevska ve Andowski, 2016; Park ve Mercado, 2015; Wang ve Guan, 2017). Öte yandan gelir elde etse dâhi yoksul kesimin ve mali dezavantaj içindeki grupların hala sisteme dâhil olamadıkları görülmüştür. Bu nedenle finansal kuruluşların, bu gruplara yönelik özelleştirilmiş politikalar uygulaması teşvik edici olacaktır. Özellikle gelir gibi sınırlayıcılığı yüksek faktörlerin neden olduğu rijit sorunların çözümü için farklı gruplara özel farklı politikalar sunulması başarının yakalanması için önemlidir (Arun ve Kamath, 2015, s. 284). Bunun yanında finansal kuruluşlar gelirden bağımsız olarak ücrete tabi olmayan birçok uygulama sunmaktadır. Bu uygulamaların tanıtımı ile bilgi asimetrisi ortadan kaldırılarak ve güven ortamı sağlanarak bu kesimin sisteme katılımının artırılması sağlanacaktır. Kamu idaresi zorunlu uygulamalar üreterek bu kesimi sisteme tahsilat veya transfer ödemeleri aracılığı ile sisteme dâhil edebilir. Literatür ile uyumlu olarak bu çalışmada eğitim seviyesi arttıkça finansal katılımın arttığı belirlenmiştir. Finansal tutum ve davranışları temsil eden satın alma, borçlanma, tasarruf, ödemeler, maaş, para transfer ve kamu transfer ödemeleri değişkenlerinin, istatistiki olarak anlamlı ancak büyüklüklerinin yeterli olmadığı çalışmanın diğer bir önemli sonucudur. Finansal tutum ve davranış değişkenlerinin marjinal etkilerinin küçük olması, resmi finansal yöntemlerin kullanımının potansiyelinin altında kaldığına işaret etmektedir. Nakit değişkenler değerlendirildiğinde ise nakit kullanımının hala etkinliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Finansal tutum ve davranışlar değişkenlerinin anlamlılığı ise bu değişkenler üzerinden üretilecek politikaların marjinal etkilere göre verimlilik bakımından ilk başta zayıf olsa da etkin çalışabileceğinin önemli bir göstergesidir. Kayıt altına alınmış bir ekonomide para politikası araçları kullanılarak yoksulluğu doğrudan etkileyen fiyat istikrarı daha güçlü bir şekilde kontrol edilebilir (Lenka ve Bairwa, 2016, s. 7).

Finansal katılım süreci uzun vadeli değerlendirilmeli, sürdürülebilir kalkınma ve büyüme, kaynakların adil dağıtımı, yoksulluğun azaltılması veya ortadan kaldırılması, toplumsal refahın artışı gibi hedeflere ulaşmada önemli bir araç olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Finansal katılım tek bir aracı değil resmi finansal bir ekosistemi temsil etmektedir. Finansal katılımdan beklenen faydaların gerçekleşmesi, ekosistemin gerekli unsurları bünyesinde toplamasına bağlıdır. Bu nedenle özellikle sistemi düzenleyici otoritelerin, uzun vadeli bir yaklaşım sergilemesi ve potansiyeli olan alanlarda gerekli politikaları düzenleyip uygulayarak resmi finansal ekosistemi güçlendirmesi gerekmektedir. Kamu idaresi ise finansal katılım sürecini; uluslararası gelişmelerle eşgüdüm halinde hedefler belirleyerek, ampirik çalışmalarla etkisi kanıtlanmış faktörleri regülasyonlarla güçlendirerek, dönüşüm sürecini hızlandıracak hukuki zemini hazırlayarak desteklemelidir.

Kaynakça

- Allan, A., Massu, M. ve Svarer, C. (2013). *Banking on change: Breaking the barriers to financial inclusion*. Erişim adresi: https://insights.careinternational.org.uk/media/k2/attachments/Banking_on_Change_Breaking_Barriers_April2013.pdf
- Allen, F., Demirguc-Kunt, A., Klapper, L. ve Peria, M.S.M. (2012). The foundations of financial inclusion: Understanding ownership and use of formal accounts. *Policy Research Working Paper No. 6290. World Bank*. Erişim adresi: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12203>
- Arun, T. ve Kamath, R. (2015). Financial inclusion: Policies and practices. *IIMB Management Review*, 27, 267-287. DOI: 10.1016/j.iimb.2015.09.004
- Bayülken, Y. (2017). *Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri*. Ankara: Türkiye Makine Mühendisleri Odası, Yayın no: MMO/677. Erişim adresi: http://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/kobi_metin-20102017.pdf
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A. ve Levine, R. (2007). Finance, inequality and the poor. *Journal of Economic Growth*, 12, 27-49. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10887-007-9010-6>
- Bhanot, D., Bapat, V. ve Bera, S. (2012). Studying financial inclusion in North-East India. *International Journal of Bank Marketing*, 30(6), 465-484. DOI 10.1108/02652321211262221
- Bozkurt, İ., Karakuş, R. ve Yıldız, M. (2018). Spatial determinants of financial inclusion over time. *Journal of International Development*, 30(8), 1474-1504. DOI: 10.1002/jid.3376
- Canbay, T. ve Selim, S. (2010). Türkiye’de hanehalkı yoksulluğu. *Ege Akademik Bakış*, 10(2), 627-649. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eab/issue/39877/473218>
- Chakravarty, S.R. ve Pal, R. (2013). Financial inclusion in India: An Axiomatic Approach. *Journal of Policy Modeling*, 35(5), 813-837. DOI: 10.1016/j.jpolmod.2012.12.007
- Chikalipah, S. (2017). What determines financial inclusion in Sub-Saharan Africa. *African Journal of Management Studies*, 8(1), 8-18. DOI: 10.1108/AJEMS-01-2016-0007
- Chitra, N. ve Selvam, M. (2013). Determinants of financial inclusion: An empirical study on the inter-state variations in India. DOI: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2296096>
- Çam, H., Ayaydın, H., Çam, A.V. ve Akdeniz, F. (2018). Bireylerin finansal bilgi düzeyi ile finansal katılım düzeyi arasındaki ilişki: TR 90 bölgesinde bir araştırma. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 10(1), 1-13. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ebd/issue/35971/403563>
- Demirel, A.C. (2017). *Dijital bankacılık ve Türkiye’deki mevcut durumun analizi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi, Ankara. Erişim Adresi: <http://acikerisim.baskent.edu.tr/bitstream/handle/11727/2768/10148671.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Demirguc-Kunt, A. ve Klapper, L. (2012). Measuring financial inclusion: The Global Findex database. *World Bank Group*. Erişim adresi: <http://documents.worldbank.org/curated/en/453121468331738740/pdf/WPS6025.pdf>
- Demirguc-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D. ve Oudheusden, P. V. (2015). The Global Findex database 2014: Measuring financial inclusion around the world. *The World Bank Group*. Erişim adresi: <http://documents.worldbank.org/curated/en/187761468179367706/pdf/WPS7255.pdf>
- Demirguc-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S. ve Hess, J. (2018). The Findex database 2017: Measuring financial inclusion and the fintech revolution. *The World Bank Group*. Erişim adresi: <https://elibrary.worldbank.org/doi/book/10.1596/978-1-4648-1259-0S>
- Dev, M. (2006). Financial inclusion: Issues and challenges. *Economic and Political Weekly*, 41(41), 4310-4313. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/4418799>
- Evans, O. (2018). Connecting the poor: The internet, mobile phones and financial inclusion in Africa. *Digital Policy, Regulation and Governance*, 20(6), 568-581. DOI: 10.1108/DPRG-04-2018-0018
- Favero, L.P. ve Belfiore, P. (2019). *Data science for business and decision making*. United Kingdom: Elsevier Academic Press.
- Fan, Z. ve Zhang, R. (2017). Financial inclusion, entry barriers, and entrepreneurship: Evidence from China. *Sustainability*, 9(2), 1-21. DOI: 10.3390/su9020203

- Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal tüketicinin korunması stratejisi ve eylem planları. (2014, Haziran). Erişim adresi: <https://www.spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/1076>
- Fungáčová, Z. ve Weill, L. (2015). Understanding financial inclusion in China. *China Economic Review*, 34, 196-206. DOI: 10.1016/j.chieco.2014.12.004
- Gine, X. ve Townsend, R. (2004). Evaluation of financial liberalization: A general equilibrium model with constrained occupation Choice. *Journal of Development Economics* 74(2), 269–307. Erişim Adresi: <https://EconPapers.repec.org/RePEc:eee:deveco:v:74:y:2004:i:2:p:269-307>
- Giray, S., Yorulmaz, Ö. ve Ergüt, Ö. (2016). Ülkelerin gini katsayısı, göç, suç ve mutluluk değişkenleri açısından bulanık ve dayanıklı kümeleme metotları ile sınıflandırılması. *Journal of Awareness*, 1(2), 1-16. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/joa/issue/31798/348637>
- Global Partnership for Financial Inclusion (2011). The G20 principles for innovative financial inclusion bringing the principles to life: Eleven country case studies. Erişim adresi, https://www.afi-global.org/sites/default/files/publications/01_gpfi_principles.pdf
- Gupte, R., Venkataramani, B. ve Gupta, D. (2012). Computation of financial inclusion index for India. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 37, 133-149. DOI: 10.1016/j.sbspro.2012.03.281
- Gujarati, D.N. (1999). *Temel ekonometri (6. Basım)*. (Çev. Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen). İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Hannig, A. ve Jansen, S. (2010). Financial inclusion and financial stability: Current policy issues. *Asian Development Bank Institute, Working Paper no: 259*. DOI: 10.2139/ssrn.1729122
- India CSR Network. (2019, 15 Aralık). Erişim Adresi <https://indiacsr.in/a-brief-history-of-financial-inclusion/>
- Jolevska, E.D. ve Andovski, I. (2017). Financial inclusion: Comparative analysis with special emphasis on the level of financial inclusion in Republic of Macedonia. *Ekonomika*. 63(1), 51-62. Erişim adresi: <https://uklo.edu.mk/filemanager/2016/HORIZONTI%2020/37%20Trud.pdf>
- Kumar, C. ve Mishra, S. (2011). *Banking outreach and household level access: Analyzing Financial inclusion in India*. 13th. Annual Conference on Money and Finance in the Indian Economy, Mumbai, India. Erişim adresi: <https://pdfs.semanticscholar.org/558f/f506e0b4096f87a37d3796a868c34a448735.pdf>
- Lenka, S.K. ve Bairwa, A.K. (2016). Does financial inclusion affect monetary policy in SAARC Countries?. *Cogent Economics & Finance*, 4(1), 1-8. DOI: 10.1080/23322039.2015.1127011
- Lyons, A. ve Contreras, S. (2017). A simultaneous model of youth entrepreneurship and financial inclusion across developing countries. Erişim adresi: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3053615>
- Menteş, A. (2019). Finansal tabana yayılma aracı olarak finansal teknoloji şirketleri. *Social Sciences Research Journal*. 8(1), 168-175. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ssrj/issue/43336/513029>
- Neaime, S. ve Gaysset, I. (2018). Financial inclusion and stability in MENA: Evidence from poverty and inequality. *Finance Research Letters*. 24, 230-237. DOI: 10.1016/j.frl.2017.09.007
- Ozili, P. (2018). Impact of digital finance on financial inclusion and stability. *Borsa İstanbul Review*. 18(4), 329-340. DOI: 10.1016/j.bir.2017.12.003
- Özyıldırım, Y. (2019). Finansal Kapsayıcılık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin Kantil Regresyon yöntemiyle analizi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Park, C. ve Mercado, R.V. (2015). Financial inclusion, poverty, and income inequality in developing Asia. *Asian Development Bank Economics Working Paper Series no:426*. DOI: 10.2139/ssrn.2558936
- Plan UK, Barclays ve Care International UK.(2013). Banking on change: Breaking the barriers to financial inclusion. Erişim adresi: https://insights.careinternational.org.uk/media/k2/attachments/Banking_on_Change_Breaking_Barriers__April2013.pdf
- Sarma, M. (2008). Index of financial inclusion. Indian council for research on international economic relation. *Indian Council for Research on International Economic Relations Working Paper No.215*. Erişim adresi: http://icrier.org/pdf/Working_Paper_215.pdf
- Soumaré, I., Tchana, T.F. ve Kengne, T.M. (2016). Analysis of the determinants of financial inclusion in Central and West Africa. *Transnational Corporations Review*. 8(4), 231-249. DOI: 10.1080/19186444.2016.1265763

- Stein, P., Randhawa, B. ve Bilandzic, N. (2011). Toward universal access: Addressing the global challenge of financial inclusion. Washington, USA: International Finance Corporation. DOI: https://doi.org/10.1596/9780821385180_CH10
- TÜİK. (2018, 15 Mayıs). Şubat 2018 İşgücü İstatistikleri (Sayı: 27688). Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=27688>
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2019, 10 Aralık). Erişim adresi: <https://www.tkbb.org.tr/tarihce>
- Ücret, prim, ikramiye ve bu nitelikteki her türlü istihkakın bankalar aracılığıyla ödenmesine dair yönetmelik. (2016, 21 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 29718). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/05/20160521-8.htm>
- Wang, X. ve Guan, J. (2017). Financial inclusion: Measurement, spatial effects and influencing factors. *Applied Economics*, 49(18), 1751-1762. DOI: 10.1080/00036846.2016.1226488
- Wooldridge, J. (2013). *Ekonometriye giriş: Modern Yaklaşım*. (Çev. Ed.: Ebru Çağlayan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yorulmaz, R. (2012). *Financial inclusion & economic development: A case study of Turkey and a cross-country analysis of European Union* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Clemson University, South Carolina, USA. Erişim adresi: https://tigerprints.clemson.edu/all_theses/1352/
- Yorulmaz, R. (2016). *Essays on global financial inclusion* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). The University of Sheffield, Sheffield, UK. Erişim adresi: <http://etheses.whiterose.ac.uk/13014/1/Recep%20Yorulmaz-Thesis.pdf>
- Yorulmaz, R. (2018). An analysis of constructing global financial inclusion indices. *Borsa İstanbul Review*, 18(3), 248-258. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bir.2018.05.001>
- Zins, A. ve Weill, L. (2016). The determinants of financial inclusion in Africa. *Review of Development Finance*, 6(1), 46-57. DOI: 10.1016/j.rdf.2016.05.001

